

Оксана ЧЕБЕРЯКО

доктор історичних наук, кандидат економічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, cheberyako@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-1563-9611

Ірина ЛЕЩЕНКО

здобувачка першого рівня вищої освіти, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, iruna.leshchenko@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вступ. Широкомасштабна війна росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 р., стала новим викликом для українців. Зі збільшенням масштабів та тривалості загарбницьких воєнних дій виникає все більше загроз, пов'язаних із дотриманням необхідного рівня соціального захисту та соціального забезпечення, а суспільство зазнає великих втрат у вигляді людських жертв, матеріальних збитків, руйнування довкілля та загрози екологічної катастрофи. В умовах війни помітно зростають видатки на допомогу ВПО, реконструкцію пошкоджених інфраструктурних об'єктів та надання медичної допомоги постраждалим. Водночас воєнний стан може призвести до скорочення видатків на соціальні програми через перерозподіл бюджетних коштів на потреби оборони країни. Дослідження цієї теми дасть змогу усвідомити, як українсько-російська війна впливає на фінансові можливості забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення для населення України, виявляти проблемні аспекти та шукати ефективні стратегії фінансування у таких умовах.

Мета – розкрити теоретичні та практичні засади механізму фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, виявити можливі стратегії та перспективи для його оптимізації в умовах нових викликів.

Результати. Висвітлено теоретичні основи фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Проаналізовано динаміку бюджетного фінансування соціального захисту та забезпечення, структуру і склад видатків державного та місцевих бюджетів на соціальний захист і соціальне забезпечення. Виокремлено особливості видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення в умовах широкомасштабної війни. Розкрито основні проблеми та сформовано шляхи удосконалення системи фінансування соціального захисту і соціального забезпечення.

Висновки. Початок широкомасштабної війни на території України суттєво вплинув на соціальний захист населення. Бойові дії спричинили збільшення витрат на соціальну допомогу й надалі прогнозується тільки збільшення цієї групи видатків. У після-

воєнні роки видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення будуть зростати через значне збільшення кількості ветеранів війни, осіб з інвалідністю, ВПО, постраждалих внаслідок воєнного конфлікту, а також громадян, які стикатимуться з економічними труднощами та соціальними викликами, спричиненими війною. Відтак, важливим завданням для держави є забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення протягом такого кризового стану, як війна, а в перспективі – комплексне упорядкування системи соціального захисту України в умовах поствоєнного відновлення.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальна напруженість, війна в Україні, бюджетне фінансування, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Табл.: 2, рис.: 1, бібл.: 19.

Oksana CHEBERYAKO

Dr. Sc. (History), Ph. D. (Economics), Prof., Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, cheberyako@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1563-9611

Iryna LESHCHENKO

Postgraduate, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
iruna.leshchenko@gmail.com

SOCIAL PROTECTION AND SOCIAL SECURITY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Introduction. Features of the financing of social protection and social security in conditions of large-scale war include increased spending on military needs, assistance to IDPs, reconstruction of damaged infrastructure facilities, and provision of medical assistance to the injured. On the other hand, martial law can lead to a reduction in spending on social programs due to the redistribution of budget funds to the country's defense needs. The study of this topic will make it possible to understand how the military conflict affects the financial possibilities of providing social protection and social security for the population of Ukraine, to identify problematic aspects and to look for effective financing strategies in such conditions.

The purpose of the article is to reveal the theoretical and practical foundations of the financing mechanism of social protection and social security in Ukraine, to identify possible strategies and prospects for optimizing this system in the face of new challenges.

Results. The theoretical foundations of financing social protection and social security in Ukraine are highlighted. The dynamics of budgetary financing of social protection and social security and the structure and composition of expenditures of the State and local budgets for social security and social security are analyzed. The peculiarities of expenditures on social protection and social welfare in the conditions of a large-scale war are highlighted. The main problems were revealed and ways of improving the system of financing social protection and social security were formed.

Conclusions. The beginning of a large-scale war on the territory of Ukraine significantly affected the social protection of the population. The hostilities caused an increase in expenses for social assistance, and in the future only an increase in this item of expenses is predicted. In the post-war years, spending on social protection and social security will only increase due to a

significant increase in war veterans, persons with disabilities, IDPs affected by the military conflict, as well as citizens who will suffer from economic difficulties and social challenges caused by the war. Therefore, today, an important task for the state is to ensure social protection and social security during such a crisis situation as war, and in the future - comprehensive regulation of the social protection system of Ukraine.

Keywords: social protection, social security, social tension, war in Ukraine, budget financing, spending on social protection and social security.

JEL Classification: M14.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна створює надзвичайні обставини, які впливають на всі сфери життя населення, включаючи систему соціального захисту та соціального забезпечення. В умовах сучасної війни соціальний захист і забезпечення відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки, захисту та допомоги вразливим групам населення, що постраждали від воєнних дій. Зокрема, для України актуальним є питання фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, оскільки широкомасштабна війна на території країни створює унікальні виклики, які призводять до зростання потреб у соціальних послугах та підвищення ризику для соціально вразливих груп населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці активно досліджують особливості фінансування системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні з часів здобуття незалежності та становлення державності. Так, Е. Лібанова [1], яку вважають "класиком соціальної науки", у своїх працях досліджує соціально-економічну політику держави, її вплив та модернізацію з метою підтримки найменш захищених категорій населення.

Значний внесок у вивчення окремих теоретичних аспектів, проблем та перспектив фінансування соціального захисту та забезпечення зробили такі українські дослідники, як З. Варналій [2], Л. Лисяк [3], О. Ф. Новіко-

ва, О. Г. Сидорчук, О. В. Панькова [4], М. Ріппа [5], В. Роледерс, Г. Кукель [6], О. Яфінович [7] та ін. У їхніх працях розкрито основні концептуальні питання фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення. Дослідження інституційно-правового забезпечення та систематизація соціального законодавства, правових аспектів соціальної допомоги подано в працях Б. Сташків [8] та ін.

Водночас на шпальтах українських фахових видань продовжується дискусія стосовно системи фінансування соціального захисту в умовах воєнного стану, дослідження яких перебуває на стадії свого становлення, і ще не має належного теоретико-методологічного обґрунтування та потребує детального вивчення його теоретичних та практичних аспектів.

Метою статті є розкриття теоретичних та практичних засад механізму фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні, виявлення можливих стратегій та перспектив для його оптимізації в умовах нових викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Політична нестабільність, COVID-19, широкомасштабна війна на території України призвели до падіння рівня життя населення, зростання безробіття, демографічної кризи, бюджетного дефіциту, інфляції та накопичення державного боргу в країні. Негативні процеси в економі-

ці стали причинами різкого погіршення рівня життя населення, загострили соціальну напруженість і нерівність.

Дотримання прав і свобод людини та громадянина, визначених в Конституції України, потребує реалізації в державних стандартах та деталізації в нормативно-правових актах, які містять норми права. Нормативно-правова база з питань соціального захисту населення визначає особливості функціонування усєї системи соціального захисту населення і є основою для його фінансування та забезпечує єдність засад, підходів, норм і нормативів. В Україні ухвалено низку нормативно-правових актів, що регулюють відносини у галузі соціального захисту населення. Зокрема, право громадян на соціальний захист, що охоплює право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, закріплене у ст. 46 Конституції України. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [9].

Соціальний захист населення – це система соціальних відносин, заходів і правових гарантій, які захищають будь-якого члена суспільства від економічної, соціальної та фізичної деградації внаслідок раптового різкого погіршення умов його добробуту, загрози здоров'ю та життю, неможливості реалізувати свій трудовий та громадський потенціал. Законодавством України передбачено соціальний захист таких груп населення: ветеранів праці та громадян по-

хилого віку; військовослужбовців; матерів з дітьми; інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів; дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням; громадян, що постраждали від Чорнобильської катастрофи; учасників бойових дій та ветеранів Великої Вітчизняної війни; сімей з незначними доходами; молодих сімей; інших категорій населення.

Соціальне забезпечення – це система надання фінансового забезпечення тим громадянам, які внаслідок певних об'єктивних причин не можуть мати власних доходів або не перебувають на чьомусь утриманні [10]. Державне соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію нагромадження та розподілу коштів соціального захисту, призначених на соціальну допомогу, виплати із соціального страхування тощо. Соціальне забезпечення охоплює пенсії й допомоги. Деякі види соціального забезпечення були запроваджені або посилені у зв'язку зі зміною соціально-економічної ситуації в країні, спричиненої широкомасштабною війною з росією. Таким чином, під соціальним забезпеченням розуміють заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства.

14 квітня 2022 р. ВРУ ухвалила Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях”, який передбачає посилення соціального захисту громадян, які у зв'язку “з військовою агресією росії проти України були вимушені покинути власні домівки й стати внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Цим законом розширено повноваження військових адміністрацій в частині визначення особливостей порядку організації надання соціальних послуг на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці (або на регіональному рівні) у разі введення

надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях. Однак, враховуючи запит населення на соціальні послуги в умовах війни, державники констатують, що існуючої кількості надавачів соціальних послуг в Україні недостатньо для здійснення покладених на них функцій. Адже через вторгнення росії на територію нашої держави кількість осіб, що потребують допомоги, зросла залежно від виду соціальної допомоги в рази" [11, с. 45].

Соціальний захист та забезпечення є невід'ємною складовою політики держави, відповідальної за добробут, розвиток і безпеку своїх громадян. Тож, забезпечення підтримки певних категорій громадян потребує постійних фінансових витрат, їх обґрунтованого та раціонального розподілення.

Фінансове забезпечення соціального захисту громадян є диверсифікованим і складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних і недержавних соціальних фондів, коштів суб'єктів господарювання різних форм власності та благодійних фондів. До цільових позабюджетних фондів належать Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття та Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю [12]. Україна також співпрацює з різними міжнародними організаціями та програмами, які надають фінансову підтримку для реалізації соціальних програм і заходів соціального захисту населення, наприклад, програма розвитку ООН (UNDP), програми розвитку із співпраці з країнами-партнерами, фінансова підтримка ЄС, Світового банку та МВФ. Вони допомагають Україні впроваджувати соціальні реформи, підвищувати рівень соціального захисту та поліпшувати якість життя населення.

Під час війни українці можуть отримати різні види фінансової допомоги: допомога внутрішньо переміщеним особам на прожи-

вання (діти та особи з інвалідністю – 3000 гривень на місяць; доросла особа – 2000 гривень на місяць); гроші від ЮНІСЕФ для сімей з дітьми (2200 гривень на місяць на кожного члена сім'ї, але не більше п'яти осіб); компенсація власникам житла, які розміщують в ньому ВПО (443 гривні за кожну внутрішньо переміщену особу); виплати від Світової продовольчої програми ООН для ВПО (2200 гривень на одну особу, а максимально можна отримати – 6600 гривень); кошти від Агентства ООН у справах біженців для внутрішньо переміщених осіб (2200 гривень на особу); фінансові виплати громадянам України через платформу «Допомога»; соціальна допомога щодо забезпечення населення продовольчими товарами [11, с. 50].

Через COVID-19, війну, обмежені фінансові можливості держави, коштів хронічно не вистачає, щоб вирішити нагальні проблеми соціального захисту, а в 2023 р. державний бюджет мав військовий характер і понад 50% видатків витрачали на оборону країни. Для більш якісного дослідження стану фінансового забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в Україні слід розглянути динаміку обсягу бюджетного фінансування зазначеної сфери (рис. 1).

З огляду на дані рис. 1 можна стверджувати, що обсяг фінансування соціального захисту та соціального забезпечення за рахунок держбюджету збільшується протягом періоду з 2020 р. по 2024 р. У 2020 р. він становив 323 млрд грн, а в 2024 р. очікується на рівні 477 млрд грн. Видатки місцевих бюджетів також зростають з року в рік, але збільшення їх обсягу є меншим, порівняно з видатками за рахунок державного бюджету. Аналізуючи ці дані, можна припустити, що держава збільшила обсяг бюджетного фінансування внаслідок зростання кількості осіб, які потребують соціального захисту через широкомасштабну війну.

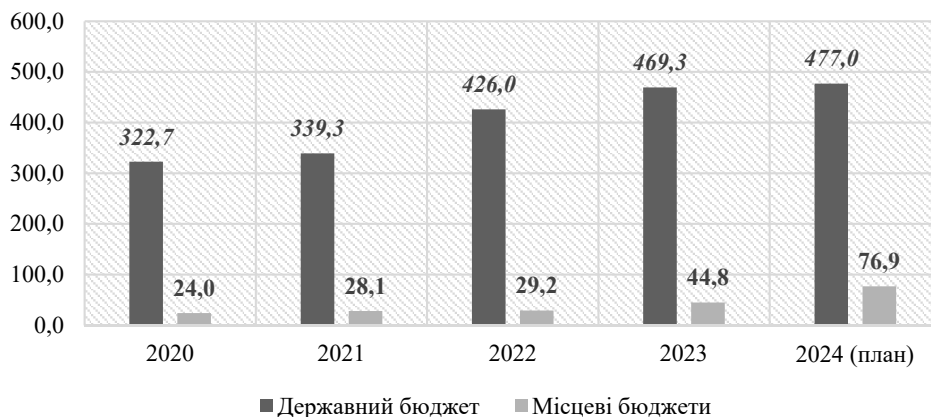

Рис. 1. Динаміка обсягу бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення у 2020–2024 рр.*

* Побудовано на основі [13].

Незважаючи на те, що частину видатків соціального спрямування передали для забезпечення до місцевих бюджетів, повноваження з фінансування соціальної сфери залишаються недостатньо чітко розмежовані, часто перетинаються між різними рівнями влади, що призводить до дублювання функцій і зниження ефективності на місцевому рівні [7].

До війни Україна була соціальною державою, адже видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення були пріоритетом бюджетної політики країни. Уже з кінця лютого 2022 р. змінилися пріоритети спрямування видатків: держбюджет був переорієнтований на першочергове фінансування оборони і національної безпеки та має військовий характер. Дані табл. 1 свідчать, що видатки на соціальний захист та забезпечення “змістилися” на друге місце в структурі держбюджету, адже в умовах воєнного стану однією з головних функцій держави є підтримка військових, забезпечення добробуту українців та реалізація захисту населення від проблем, спричинених воєнним конфліктом.

Проаналізувавши структуру видатків, можна констатувати, що видатки держбю-

джету у 2023 р. здебільшого були спрямовані на обороноздатність України, національну безпеку та соціальний захист. У мирний час було скеровано 339,3 млрд грн державного бюджету на соціальний захист та забезпечення, а в воєнний час показник збільшився на 38,3% і у 2023 р. становив 11,7% бюджетних видатків. Разом з тим, у 2024 р. передбачено 484 млрд грн на соціальний захист населення, що на 15 млрд грн більше ніж у 2023 р. Таким чином, за період 2018–2024 рр. темп приросту видатків на соціальний захист та забезпечення в середньому становив 195,1%.

Показник темпу приросту видатків на житлово-комунальне господарство (ЖКГ) за досліджуваний період є найвищим (4900%), що можна пояснити руйнівними наслідками широкомасштабної війни, яка розпочалася у 2022 р. Війни призводять до руйнування інфраструктури, знищення житлового фонду, інших об’єктів ЖКГ, що вимагає значних інвестицій у відновлення та реконструкцію. Також можливість втрати житла через війну може призвести до зростання потреби у соціальному житловому будівництві та наданні допомоги постраждалим.

Таблиця 1

Структура видатків Державного бюджету України у 2018–2024 рр. (млрд грн)*

Функція	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 (план)	Середня питома вага, %	Темп приросту, %
Загальнодержавні функції	162,9	168,2	163,9	206,6	202,0	296,1	298,0	10,2	82,9
Оборона	97,0	106,6	120,4	127,5	1142,9	2097,6	1692,6	25,2	1645,0
Громадський порядок, безпека, судова влада	116,9	140,2	157,7	174,4	443,3	574,6	485,0	12,3	314,9
Економічна діяльність	63,6	72,4	168,9	181,1	95,4	134,3	138,7	6,5	118,1
Охорона навколишнього середовища	5,2	6,3	6,6	8,2	4,7	5,2	10,0	0,3	92,3
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	8,4	10,0	0,1	4900,0
Охорона здоров'я	22,6	38,6	124,9	170,5	184,3	179,3	203,4	6,1	800,0
Духовний та фізичний розвиток	10,1	10,0	9,8	16,0	11,1	11,8	18,0	0,6	78,2
Освіта	44,3	51,7	52,9	63,8	58,5	60,5	69,0	2,9	55,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	163,9	218,6	322,7	339,3	426,0	469,3	483,7	16,5	195,1
Всього	2989,4	1072,9	1288,0	1490,2	2705,4	4014,4	3309,0	–	10,7

* Складено на основі [14].

Війна на території України актуалізувала виклики, що призводять до зростання потреб у соціальних послугах та підвищення ризику для соціально вразливих груп населення, тому спостерігається і підвищення обсягу видатків на соціальний захист. У 2024 р. відбулося підвищення розміру міні-

мальної заробітної плати, прожиткового мінімуму на одну особу, а також здійснюватиметься індексація пенсій та збільшення їх розміру. З 2018 р. по 2024 р. зведені видатки на соціальний захист та забезпечення зросли майже в чотири рази, з 309,4 млрд грн у 2018 р. до 553,9 млрд грн у 2024 р. (табл. 2).

Таблиця 2

Видатки бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення в Україні у 2018–2024 рр.*

Роки	Видатки Зведеного бюджету, млрд грн	ВВП, млрд грн	Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення				
			Державний, млрд грн	Місцеві, млрд грн	Зведений, млрд грн	Частка в загальній сумі Зведеного бюджету, %	Частка у ВВП, %
2018	1250,2	3558,7	163,9	145,5	309,4	24,7	8,7
2019	1370,1	3974,6	218,6	103,2	321,8	23,5	8,1
2020	1595,3	4194,1	322,7	24,0	346,7	21,7	8,3
2021	1844,4	5459,6	339,3	28,1	367,4	19,9	6,7
2022	3043,5	5191,0	426,0	29,2	455,2	15,0	8,7
2023	4441,0	5459,6	469,3	44,8	514,1	11,6	9,4
2024 (план)	4043,2	7729	477,0	76,9	553,9	13,7	7,2

* Складено на основі [14; 15; 16].

Водночас частка соціальних видатків стосовно ВВП знизилася з 8,7% у 2018 р. до 7,2% у 2024 р. Це може вказувати на те, що хоч абсолютні суми видатків зростають, проте повільніше, ніж зростає ВВП. У 2023 р. в державному бюджеті в загальному передбачено на надання соціальної допомоги 163,1 млрд грн, на відміну від 2022 р., коли було витрачено 150,7 млрд грн, а у 2021 р. – на 51,8 млрд грн менше ніж у 2023 р. Помітно збільшився розмір адресної допомоги за категоріями у 2022 р. та становив 103,1 млрд грн, а у 2023 р. збільшився, порівняно з 2022 р., на 6,6 млрд грн, що є позитивною тенденцією [17]. З початком війни спостерігається тенденція до зростання видатків на соціальний захист ветеранів війни та праці, соціальний захист інших категорій та допомогу у вирішенні житлового питання. Обґрунтувати це можна через збільшення кількості постраждалих осіб, вдів та сиріт, ветеранів війни, ВПО, а також зростання необхідності в наданні соціальної підтримки та допомоги у вирішенні проблем з житлом в умовах воєнного стану.

На фінансування системи соціального забезпечення всіх країн світу витрачається понад 17% світового ВВП. Водночас середній показник не враховує більшості світового населення, яке живе в країнах з низьким рівнем доходів, де на фінансування соціального забезпечення населення спрямовують значно менші кошти (Нігерія, Бангладеш, Індонезія, Маврикій, Індія та інші). Існує суттєва відмінність у структурі й обсягах витрат держав на соціальне забезпечення, що залежить від регіону, особливостей організації системи та рівня економічного розвитку країни. Так, якщо держави Європи витрачають на соціальне забезпечення від 20 до 40% ВВП, то в більшості країн Азії – лише 4–6% ВВП. Водночас значну частину цих коштів спрямовують на фінансування охорони здоров'я, а не на гро-

шові трансферти, що забезпечують захист доходів вразливих верств населення. Країни з високим рівнем доходу витрачають на соціальний захист 16,4% ВВП, а країни з низьким рівнем доходу – лише 1,1% ВВП. Загалом у країнах ЄС у 2021 р. державні витрати на соціальний захист населення становили 2983 млрд євро або 20,5% ВВП і 39,9% загальних витрат. Соціальний захист займає найбільшу частку в загальних видатках в усіх державах-членах ЄС. Співвідношення державних витрат на соціальний захист до ВВП коливалося від 8,7% в Ірландії до 24,8% у Франції. Дев'ять держав-членів ЄС – Франція (24,8%), Фінляндія (24,6%), Італія (23,4%), Австрія (21,9%), Данія (21,1%), Бельгія (21,0%), Німеччина (20,9%), Греція та Іспанія (обидві 20,6%) – спрямували більше 20% ВВП на соціальний захист, Норвегія – 18,6%. Найменша частка державних витрат на соціальний захист у Ірландії (8,7%), Мальті (11,0%), Кіпру (12,5%), Угорщини (13,1%), Румунії (13,3%), Болгарії (13,4%), Естонії (13,5%), Чехії (13,6%) і Латвії (13,8%), а також Ісландії (13,2%) [18].

Фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення України супроводжується низкою глибоких проблем та має певні недоліки, що пов'язано зі зростанням кількості різноманітних соціальних допомог та пільг на фоні появи нових форм соціальних ризиків.

Серед основних проблем у сфері соціального захисту населення України, які вимагають негайного вирішення, можна виокремити такі:

- високий рівень участі держави у сфері соціального захисту та слабка участь неурядових організацій;
- надзвичайно стрімке зростання вартості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури, що не відповідає їхній якості;

- відсутність єдиної соціальної концепції, яка визначила б вектори реалізації кожного з напрямів соціального захисту громадян на середньо- та довгострокову перспективу;
- неефективність управління наявними бюджетними ресурсами як головними розпорядниками бюджетних коштів, так і окремими соціальними установами;
- низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою і недостатня адресність у наданні соціальної підтримки;
- доволі низькі параметри соціальних стандартів, а їх незначне щорічне зростання не супроводжується покращенням добробуту громадян, навпаки, знижує рівень їх купівельної спроможності через зростання індексу споживчих цін більш швидкими темпами;
- недостатність коштів для фінансування заходів у сфері соціального захисту та соціального забезпечення населення, хронічний дефіцит Пенсійного фонду України [6; 11].

Варто зазначити, що внаслідок воєнного конфлікту Україна стикається зі значними прямими збитками у сфері інфраструктури, які станом на вересень 2023 р. оцінювали на рівні 155 млрд доларів США [19]. Цей величезний втрачений капітал створює негативну динаміку, змушуючи українців шукати більш безпечне та стабільне майбутнє за кордоном. За таких обставин виплати, які здійснюються за кордоном, перевищують ті, що надають в Україні. Це, своєю чергою, створює додатковий стимул для виїзду українців за кордон у пошуках кращих умов для життя та більшої соціальної захищеності. Наприклад, європейські держави створили різні програми для українських біженців і надають їм житло, необхідні кошти і соціальні послуги. Так, у Німеччині грошова допомога становить 404–449 євро

(залежно від складу сім'ї) для дорослої людини, 360 євро для молоді віком до 25 років і 285–376 євро на дітей, залежно від віку. Влада Іспанії затвердила отримання фінансової допомоги біженцями з України – 400 євро на дорослого і 100 євро на дитину. У Нідерландах дорослі та діти отримують 260 євро на людину в місяць. За цінами в країнах Європи – це невеликі кошти, але вони дають змогу протриматися біженцям без роботи і за умов надання житла та соціального страхування надають можливість перечекати у безпеці війну.

Усі вищезазначені проблеми в системі соціального захисту призводять до того, що соціальні потреби найбільш уразливих груп населення не задовольняються в повному обсязі. Основні напрями удосконалення системи фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення в Україні такі:

- прийняття єдиного законодавчого акту, який комплексно врегулював би всю систему відносин у сфері соціального захисту і соціального забезпечення, визначив би суб'єктний склад, організаційно-правові форми та види соціального захисту і соціального забезпечення, сприяв утвердженню високого рівня соціального захисту населення, давав можливість отримання податкових пільг при запровадженні певних соціальних проектів та програм;
- оптимальне розмежування повноважень щодо здійснення видатків із соціального захисту та соціального забезпечення населення між органами влади всіх рівнів;
- створення законодавчого поля для державно-приватного партнерства у сфері соціального захисту населення з метою надання якісних соціальних послуг і здійснення постійного моніторингу й оцінки результативності їх надання;

- запровадження єдиних підходів для розрахунку вартості соціальних послуг, моніторинг їх вартості, аналіз індивідуальних потреб у соціальних послугах, розробка та запровадження державних соціальних стандартів якості соціальних послуг;
- запровадження програм розвитку ринку праці та підвищення рівня життя населення, проведення досліджень щодо індивідуальних потреб у відповідній соціальній підтримці, індивідуалізовані підходи до надання соціальної підтримки, враховуючи конкретні потреби й обставини кожної постраждалої особи;
- запровадження системи раннього виявлення осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, з метою їх підтримки;
- забезпечення прав окремих категорій громадян на державні пільги з урахуванням особистого доходу;
- розвиток молодіжних ініціатив у підприємницькій діяльності, перепідготовка та підвищення кваліфікації молодих людей, профорієнтація, попередження негативних проявів поведінки у молоді;
- розширення існуючих соціальних програм для забезпечення підтримки постраждалим від війни (відновлення житла, медичне забезпечення, психологічна підтримка тощо);
- підтримка інтеграції постраждалих від війни осіб в суспільне життя, зокрема програми соціальної адаптації, підтримка в пошуку роботи та створення сприятливих умов для життя;
- створення економіко-правових та соціальних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, покращення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей всіх гендерних груп;
- створення багатоканального фінансування – залучення неурядових організацій до надання соціальних послуг із

метою підвищення їх якості, передача частини повноважень і фінансових ресурсів у сфері соціального обслуговування та надання соціальних послуг недержавному сектору з метою розвитку недержавної складової в системі соціального захисту населення;

- співпраця держави у сфері соціального захисту населення з комерційними банками, страховими організаціями, громадськими організаціями та іншими інституціями;
- посилення відповідальності за нецільове використання коштів, призначених на соціальний захист та соціальне забезпечення населення.

Лише комплексність дасть змогу досягнути підвищення ефективності фінансування соціальної сфери та покращити якість життя населення як основної мети реалізації соціально-економічної політики держави, а зростання ВВП і розвиток економіки є запорукою вирішення проблем соціального захисту.

Крім цього, для побудови стійкої системи соціального захисту необхідне в мирний час поєднання стабільності, економічного зростання, жорсткої дисципліни відрахувань, соціального партнерства, державних і приватних форм соціального захисту й інтеграції завдань соціальної політики в макроекономічну стратегію.

Отже, зі змінами в економіці в Україні відбувається становлення і розвиток системи соціального захисту населення та забезпечення соціальних гарантій. Але водночас у фінансуванні соціальної сфери виявляються риси її недосконалості та невідповідності сучасним потребам людей. Удосконалення системи фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в умовах нових викликів вимагає адаптації до змінних умов, включаючи демографічні, політичні й економічні тенденції, впровадження більш ефективних і сталих фінансових

механізмів, таких як оптимізація видатків та підвищення ефективності управління ними. Державні видатки мають відповідати реальним можливостям бюджету, формування чітких інституційних рамок для бюджетної політики та запровадження нових бюджетних правил [2].

Висновки. Підсумовуючи усе вищезазначене, можна зробити такі висновки і узагальнення.

1. Система соціального захисту та соціального забезпечення – це комплекс державних програм, законів та послуг, спрямованих на забезпечення соціального добробуту та підтримки різних категорій населення. Основна мета – забезпечити громадянам необхідний рівень життя та захист від соціальних ризиків та небезпек. Основними джерелами фінансування соціального захисту та соціального забезпечення населення України є: державний бюджет, місцеві бюджети, державні соціальні фонди, недержавні соціальні фонди, кошти суб'єктів господарювання різних форм власності та благодійні фонди.

2. Основні проблеми фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні охоплюють: недостатність бюджетних коштів, корупцію та недостатню ефективність управління ресурсами, демографічні виклики, неспроможність забезпечити всіх потребуючих підтримки тощо. Ці проблеми потребують уваги з боку уряду для забезпечення більш ефективного фінансування системи соціального захисту та соціального забезпечення. Можна застосувати різні шляхи удосконалення системи фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, зокрема: підвищення ефективності соціальних програм, оптимізацію соціальних видатків; залучення приватного сектору, впровадження інноваційних підходів тощо. Всі ці заходи спрямовані на покращення фінансової стійкості й

ефективності системи соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

3. Російсько-українська війна на території держави збільшила кількість осіб, які потребують соціального захисту. Бойові дії спричинили зростання витрат на соціальну допомогу й надалі прогнозується тільки збільшення цієї групи видатків. Адже війна призвела до значного зростання кількості громадян України, які потребують від держави підтримки та рішучих дій. Тому важливим завданням є і залишатиметься забезпечення соціального захисту та соціального забезпечення в умовах війни, а в перспективі – комплексне упорядкування системи соціального захисту України.

Список використаних джерел

1. *Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект : монографія / ред. Е. М. Лібанова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2015. 356 с.*

2. *Varnalii Z., Cheberyako O., Bazhenova O., Nikytenko D., Bilyk R. Strategic priorities of budget policy of Ukraine in the conditions of the COVID-19 handemic. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, 2020. Vol. 4, № 35. P. 170–179. <http://dx.doi.org/10.18371/fcaptop.v4i35.221964>*

3. *Лисяк Л. В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в Україні: проблеми та перспективи. Вісник Дніпропетровського університету. Економіка. 2017. Т. 25, № 11. С. 23–30. URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2017_25_11\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2017_25_11(1)_6).*

4. *Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. Стан та перспективи соціального забезпечення в Україні: експертні оцінки : монографія. Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ; НАН України, Інститут економіки промисловості. Київ ; Львів : ЛНРІПА НАПА, 2018. 184 с.*

5. Ріппа М. Імперативи бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 3. С. 28–40.
6. Роледерс В. В., Кукель Г. С. Проблеми фінансування сфери соціального захисту населення в Україні та шляхи їх подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 49–54. URL : <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6674&i=8>.
7. Яфінович О. Особливості фінансування системи соціального захисту в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12. С. 195–199.
8. Сташків Б. І. Право соціального забезпечення. Загальна частина : навч. посіб. Чернігів : ПАТ “ПВК “Десна”, 2016. 692 с.
9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січ. 2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
10. Шевчук І., Черепанова В., Ставерська Т. Бюджетна система : навч. посіб. Харків : Вид. Іванченко І.С., 2015. 284 с.
11. Чеберяко О.В., Варналій З.С., Медведькова Н.С. Інституційно-правове та фінансово-економічне забезпечення соціальної безпеки людини в умовах війни. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2023. № 10. С. 37–52. URL : <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/311/pdf/37-52.pdf>.
12. Фінанси : підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій та ін. ; за ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. Київ, 2023. 716 с.
13. Статистичний збірник. Міністерство фінансів України. URL : <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.
14. Видатки держбюджету України (2014–2023). Мінфін. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>.
15. Валовий внутрішній продукт (2002–2022). Мінфін. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.
16. Видатки зведеного бюджету України (2014–2023). Мінфін. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>.
17. Видатки на соціальну допомогу. Міністерство Фінансів України. URL : https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance.
18. General government expenditure by function. Eurostat. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection.
19. Загальна сума прямих збитків, завдана інфраструктурі України через війну, сягає \$151,2 млрд – оцінка станом на 1 вересня 2023 року. Kyiv School of Economics. URL : <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-primih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherез-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>.

References

1. Libanova, E. M. (2015). *Liudskiy rozvytok v Ukraini. Modernizatsiia sotsialnoi polityky: rehionalnyi aspekt* [Human development in Ukraine. Modernization of social policy: regional aspect]. *In-t demohrafiy ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Varnalii, Z., Cheberyako, O., Bazhenova, O., Nikytenko, D., Bilyk, R. (2020). Strategic priorities of budget policy of Ukraine in the conditions of the COVID-19 handemic. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 35, 170–179 (Vol. 4). <http://dx.doi.org/10.18371/fcapt.v4i35.221964>.
3. Lysiak, L. V. (2017). *Finansove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu naseleння v Ukraini: problemy ta perspektyvy* [Financial provision of social protection of the population in Ukraine: problems and prospects]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Ekonomika – Bulletin of Dnipropetrovsk University. Economy*, 11, 23–30 (Vol. 25). Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdu-mov_2017_25_11\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdu-mov_2017_25_11(1)_6).
4. Novikova, O. F., Sydorchuk, O. H., Pankova, O. V. (2018). *Stan ta perspektyvy sotsialnoho zabezpechen-*

nia v Ukraini: ekspertni otsinky [State and prospects of social security in Ukraine: expert assessments]. Lvivskiy rehionalnyi instytut derzhavnogo upravlinnia NADU; NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti. Kyiv; Lviv: LNRIPA NAPA [in Ukrainian].

5. Ripa, M. (2018). Imperatyvy biudzhethnoho finansuvannia sotsialnoho zakhystu ta sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini [Imperatives of budgetary financing of social protection and social security in Ukraine]. *Svit finansiv – World of Finance*, 3, 28–40 [in Ukrainian].

6. Roleders, V. (2019). Problemy finansuvannia sfery sotsialnoho zakhystu naselennia v Ukraini ta shliakhy yikh podolannia [Problems of financing the sphere of social protection of the population in Ukraine and ways to overcome them]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 10, 49–54. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2019/11.pdf.

7. Yafinovykh, O. (2015). Osoblyvosti finansuvannia systemy sotsialnoho zakhystu v Ukraini [Peculiarities of financing the social protection system in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonsoho derzhavnogo universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 12, 195–199 [in Ukrainian].

8. Stashkiv, B. I. (2016). Pravo sotsialnoho zabezpechennia. Zahalna chastyna [The right to social security. General part]. Chernihiv: PAT “PVK “Desna” [in Ukrainian].

9. Konstytutsiia Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR: stanom na 1 sich. 2020 r. [Constitution of Ukraine. Law of Ukraine]. (1996, June, 28). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.

10. Shevchuk, I., Cherepanova, V., Staverska, T. (2015). Biudzhetna sistema [Budget system]. Kharkiv: Vydavnytstvo Ivanchenko I.S. [in Ukrainian].

11. Cheberiak, O.V., Varnalii, Z.S., Miedvedkova, N.S. (2023). Instytutsiino-pravove ta finansovo-ekonomichne zabezpechennia sotsialnoi bezpeky liudyny v umovakh viiny [Institutional-legal and financial-economic provision of human social security in war conditions]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu –*

Scientific Bulletin of Odessa National Economic University, 10, 37–52. Available at: <http://n-visnik.oneu.edu.ua/collections/2023/311/pdf/37-52.pdf>.

12. Borynets, S. Ya., Varnalii, Z. S. @ Liutyi, I. O. (Ed.). (2023). *Finansy [Finances]*. 2nd ed. Kyiv [in Ukrainian].

13. Statystychnyi zbirnyk [Statistical collection]. Ministerstvo Finansiv Ukrainy – Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://mof.gov.ua/uk/statistichnij-zbirnik>.

14. Vydatky derzhbiudzhetu Ukrainy (2014–2023) [Expenditures of the state budget of Ukraine (2014–2023)]. Ministerstvo Finansiv Ukrainy – Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>.

15. Valovyi vnutrishnii produkt (2002–2022) [Gross domestic product (2002–2022)]. Ministerstvo Finansiv Ukrainy – Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

16. Vydatky zvedenoho biudzhetu Ukrainy (2014–2023) [Expenditures of the consolidated budget of Ukraine (2014–2023)]. Ministerstvo Finansiv Ukrainy – Ministry of Finance of Ukraine. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/expense/>.

17. Vydatky na sotsialnu dopomohu [Expenditures for social assistance]. Ministerstvo Finansiv Ukrainy – Ministry of Finance of Ukraine. Available at: https://mof.gov.ua/uk/expenditures_on_social_assistance.

18. General government expenditure by function. Eurostat. Available at: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_social_protection.

19. Zahalna suma priamykh zbytkiv, zavdana infrastrukturi Ukrainy cherez viinu, siahaie \$151,2 mlrd – otsinka stanom na 1 veresnia 2023 roku [The total amount of direct damage caused to the infrastructure of Ukraine due to the war reaches \$151.2 billion – an estimate as of September 1, 2023]. Kyiv School of Economics. Available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalna-suma-pryamih-zbitkiv-zavdana-infrastrukturi-ukrayini-cherez-viynu-syagaye-151-2-mlrd-otsinka-stanom-na-1-veresnya-2023-roku/>.